

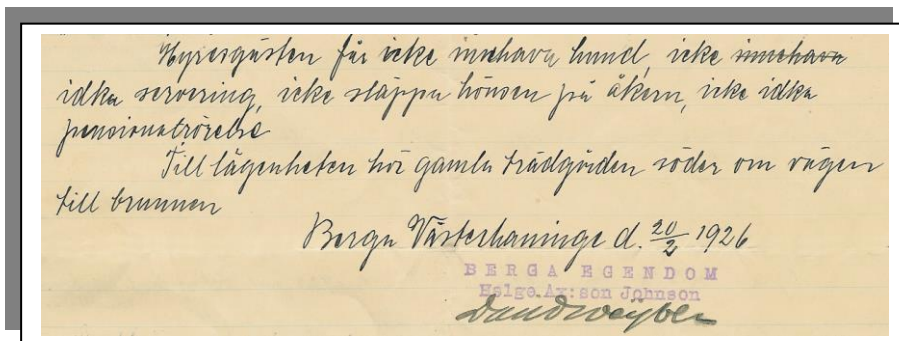
Mjölkkriget på Fors 1941

(Sune Nilsson)

Bokbindaren Ragnar Numan, hustrun Sigrid och den fyraåriga sonen Olle kom i maj 1926 till Fors från Vreta i Västerhaninge där man bott sedan 1922.

Man flyttade in i den f.d. Gästgivargården på Fors 3 som då ägdes av en av dåtidens mera nobla medborgare, hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson, som ägde och verkade från Berga Egendom. Han var på bygden känd för att vara en vänlig och godsint man vilket gör följande lilla berättelse något besynnerlig.

I det handskrivna kontraktet från 1926 fastställs hyran för den första perioden fram till och med oktober 1927 till 100:- kronor per kvartal och handlingen, underskriven av förvaltaren David Weijber, avslutas följande:

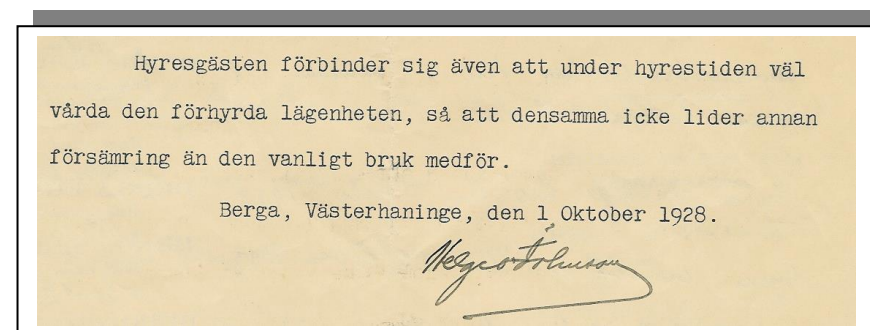

Hösten 1928 är det dags för en utökning i hyresförhållandet, bokbindare Numan hyr från första oktober detta år även den lilla stuga som finns mitt emot gästgivargården på södra sidan om vägen mellan Fors By och Berga. Han ämnar där bedriva sin yrkesverksamhet som hittills skötts från en lokal inne i Stockholm.

Hyran fastställs nu till 600:- per år i det maskinskrivna kontraktet som är personligen underskrivet av hovjägmästaren.

Den från 1926 så viktiga passusen "icke släppa hönsen på åkern" har nu utgått men man får fortfarande inte ha hund eller "idka servering". Dessutom har följande tillkommit: "att icke utan skriftligt tillstånd i lägenheten inhysa främmande personer".

Det var ord och inga visor!

Kontraktet löper nu på hela 10 år och det f.d. Gästgiveriet kallas här och på kontraktet från 1926 för "f.d. montörsbostaden i Fors", vilket torde relatera till att den föregående hyresgästen var elmontören Pontus Andersson, senare väl känd Västerhaningebo boende i Jägartorp.

Åren går och kontraktets sidor fylls med prydligt införda kvitenser på erlagd hyra varje kvartal. Som representanter och undertecknare för Berga Egendom finner man bl.a. Torsten Lignell och Curt Beronius. Kontraktet förlängdes på normalt sätt hösten 1938.

Karl Ragnar Numan var sedan 1912 engagerad i scoutrörelsen och hade 1927 bildat Västerhaninge Scoutkår. Genom sitt goda förhållande med hovjägmästaren fick scouterna tillgång till den f.d. lägenheten på Fors No 3, som nu ägdes av Berga. Huset gick under benämningen "Petter Magnus Stuga" efter före ägaren Per Magnusson.

Ragnar Numan i scoutmundering.

Under hela 30-talet fungerade relationerna utmärkt mellan Berga och familjen Numan på Fors men våren 1941 uppstår en konflikt som kommer att få ödesdigra följder för Västerhaningescouterna och så när också för Ragnar Numan och hans familj.

När Numans flyttade in i Gästgivargården 1926 så föll det sig naturligt att man inhandlade sin förbrukning av mjölk från Edvin och Ester Nilsson på Fors. Den dagliga promenaden över landsvägen upp till ladugården tog bara några minuter. Under de första åren var hushållet stort, bl.a. hade man ofta sommarbarn och man förbrukade tre liter varje dag. Under många år var det sonen Olles jobb att besöka den lille ladugårdskarlen David och få sin mjölkflaska fylld med oskummad, dagsfärsk mjölk. Som framgår av berättelsen hade Numans försökt handla hos hyresvärden redan 1926 men "man ville inte hantera småflaskor".

I början på 40-talet inkallades Olle till värnplikt och Ragnar och Sigrid jobbade dagligen på bokbinderiet som nu fanns inne i Stockholm. Mjölkkonsumtionen minskade då ner till 1 liter per dag som fortfarande köptes på Fors

I mars 1941 får Ragnar Numan ett märkligt brev från hovjägmästaren, han kräver att få leverera mjölk till familjen! I brevet framgår att man tydligt fört en muntlig dialog om detta krav utan framgång. Han hotar med att säga upp hyreskontraktet med omedelbar verkan för att få leverera denna ynka mjölkliter!

Detta klar- och maktspråk verkar inte ligga i linje med den noble Helges framtoning i tidigare sammanhang och verkar oförklarligt för alla.

HELGE AX:SON JOHNSON

★
TELEGRAPHIC ADDRESS:
"HELGE STOCKHOLM"

★
TEL. 20 03 26

STOCKHOLM 20 Mars 1941.
HOVSLAGAREGATAN 5

Herr Bokbindare Ragnar Numan

Västerhaninge.

Åberopande tidigare underhandlingar med Eder angående leverans av mjölk från Berga, beklagar jag mycket, att Ni alltjämt tager Eder mjölk från annat håll. Såsom jag tidigare meddelat Eder, önskar jag helt naturligt, att Berga får leverera mjölk till mina hyresgäster, och om vi f.o.m. den 1 nästkommande April icke få räkna Eder såsom kund, måste jag tyvärr uppsäga mitt hyreskontrakt med Eder rörande lägenheten i Fors.

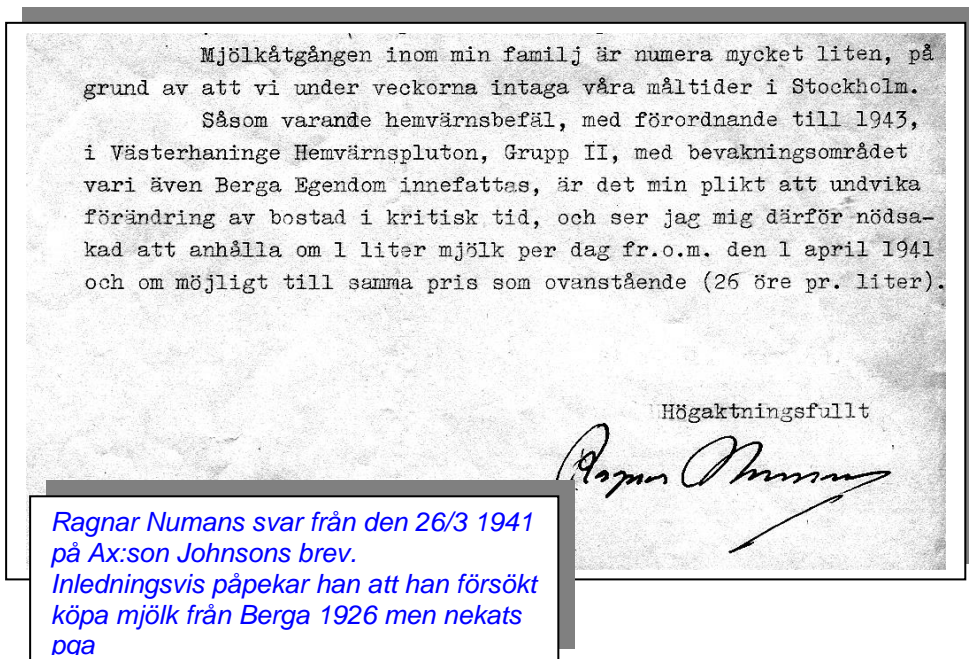
Emotseende Edert svar snarast möjligt tecknar

Högaktningsfullt

A handwritten signature in dark ink, appearing to read "Helge Ax:son Johnson". The signature is written in a cursive, somewhat stylized script.

Brevet från Helge Ax:son Johnson i mars 1941, egenhändigt underskrivet. Den store konstmeecenaten och rikemannen hotade med uppsägning av kontraktet för en liter mjölk per dag!

Redan efter några dagar får hovjägmästaren ett svarsbrev från Ragnar Numan som naturligtvis oroar sig inför hotet om vräkning. Han utnyttjar skickligt sin ställning som hemvärnsbefäl i formuleringen "är det min plikt att undvika förändring av bostad i kritisk tid".

Andra världskriget rasar för fullt i Europa och världen, vackre Adolf planerar bl.a. den här våren ett av historiens största svek, han tänker anfälla sin bundsförvant i öster om några månader. Vid midsommartid är det dags för operation "Barbarossa", anfallet på Sovjetunionen.

Här i Sverige känner man oro inför framtiden, våra grannar i väster är ockuperade av tyskarna sedan ett år tillbaka och den svenska samlingsregeringen är hårt pressad i många sammanhang. Per Albin Hansson talar ofta om att Sveriges "beredskap är god" men det finns många människor som vet en annan sanning.

Om ett halvår, i september -41, kommer kriget Västerhaningeborna inpå knutarna när de tre jagarna Klas Horn, Klas Uggla och Göteborg exploderar på ön Märsgarn utanför Berga. Orsaken till olyckan är än idag inte känd, kanske var det ett sabotage.

Om detta vet troligen Ragnar Numan ingenting när han formulerar sina rader till sin hyresvärd, men det ger honom en möjlighet att komma ur den uppkomna situationen med både stoltheten och hyreskontraktet i behåll. Han är befäl över Grupp II i Västerhaninge Hemvärnspluton med uppdrag att bevaka och försvara bl.a. Berga Egendom och hovjägmästarens slott vid Horsfjärden. Att "flytta i kritisk tid" är inte att tänka på, han ser sig "därför nödsakad att anhålla om 1 liter mjölk per dag fom 1 april 1941"

Men han tänker inte betala mer än 26 öre per liter, gällande dagspris hos Edvin Nilsson!

Man kan undra vad som ligger bakom denna ganska fantastiska historia, kunde verkligen bortfallet av denna marginella mjölkleverans vara den verkliga orsaken till att en av dåtidens mest kända män personligen engagerade sig av hela sin själ och skriver två personliga brev?

Kanske ville han bli av med sin hyresgäst för att sätta dit någon annan, kanske ur den egna kretsen? Och därför sökte en anledning till uppsägning? Troligen gällde en viss besittningsrätt även på den tiden så att bara säga upp kontraktet kanske inte var så enkelt. Kanske pågick redan nu förhandling om försäljning av Berga till Staten och att detta på något sätt påverkade hans agerande. Dessutom drevs ju Berga Egendom då som nu som Lantbruksskola vilket gör hovjägmästarens engagemang ännu mera gåtfullt.

Vi vet ju nu också att han denna vår endast har några månader kvar att leva, han avlider i juli 1941. Inte kunde väl nån begynnande ohälsa frammana detta handlande?

Nåja, den 4 april tar den gode Helge åter fram sin Halda och gör slut på det korta men intensiva mjölkkriget med bokbindarmästaren, han skriver:

HELGE AX:SON JOHNSON

*
TELEGRAPHIC ADDRESS:
"HELGE STOCKHOLM"

*
TEL. 20 03 26

STOCKHOLM
HOVSLAGAREGATAN 5

4 April 1941.

Herr Bokbindare Ragnar Numan

Västerhaninge.

Jag har mottagit Edert brev av den 26/3, varav jag finner, att Ni önskar endast 1 liter mjölk pr dag och varom jag underrättat min förvaltare direktör Lundblad. Beträffande priset för mjölken måste det bliva detsamma som Bergas övriga kunder i Västerhaningetrakten betala, nämligen 32 öre pr liter, vilket pris måste anses lågt med hänsyn till att den från Berga levererade mjölken är kontrollmjölk.

Högaktningsfullt

Helge Ax:son Johnson

*Det avslutande brevet i april 1941.
Lägg märke till telegramadressen uppe till vänster, "Helge Stockholm", inte dåligt!*

Lite triumferande bestämmes att Numan minsann ska betala 32 öre litern för Bergas kontrollmjölk vilket "måste anses lågt". En viss besvikelse kan anas i formuleringen "önskar endast 1 liter mjölk per dag".

Att hovjägmästaren på Berga segrade i envigen med Ragnar Numan står helt klart, men den besegrade Numan gick rakryggad ur duellen med hjälp av sina militära engagemang och sina eleganta formuleringar.

Detta skulle kunna vara slutet på berättelsen men den fick ett bittert efterspel.

Scoutlokalen "Petter-Magnus Stugan" som upplåtits av Berga sedan 1927 måste helt plötsligt användas som bostad för skogsarbetarna på egendomen och scouterna åkte ut med vimplar och standarer.

Efter något år var stugan så förstörd och nersliten att den måste rivas och man byggde två små sportstugor av virket nere i Sorunda.

Scouterna flyttade lite senare ner till Ribby gård i kyrkbyn och Ragnar Numan var aktiv ledare långt in på 50-talet.

Ragnar Numan i kretsen av sina scouter utanför stugan i Fors

Lite historia

Hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson var född 1878 och son till generalkonsul Axel Johnson, grundare och ägare bl.a. till rederiet Norstiernan. Ett år före faderns död 1910 hade de två äldsta sönerna övertagit dennes imperium som nu omfattade även Avesta Jernverk. År 1913 löste den äldre Axel Ax:son Johnson ut sin yngre bror Helge ur företaget.

1928 startade Axel Ax:son Johnson raffinaderiet i Nynäshamn samt köpte Nya Asfalt. En avdelning i Johnsonkoncernen, Nya Murbruksfabriken ombildades till ett självständigt företag, nämligen Svenska Vägaktiebolaget som tillsammans med Nya Asfalt skulle få stor betydelse för framtidens Nordstjernan, och via JCC och ABV ingå i NCC. Idag leds Johnsonkoncernen av Antonia Ax:son Johnson

Helge Ax:son Johnson köpte Berga 1912 och Näringsberg 1913 och lät uppföra Berga Slott vid stranden av Horsfjärden. Han förblev ogift och avled år 1941 utan arvingar. Han drev frågan att inrätta lantbruksskola på Berga och kunde se sina planer genomföras år 1921, bl.a. i konkurrens med Årsta AB.

Han var en stor konstmecenat med specialisering på asiatisk konst, han hade 1911 utnämnts till svensk konsul i Siam och hade en stor samling ostasiatisk konst med sig när han flyttade hem.

Efter hans död bildades Helge Ax:son Johnsons Stiftelse som "*bedriver välgörenhet, stöder litterär och konstnärlig verksamhet samt främjar vetenskaplig forskning*" och har fördelat åtskilliga miljoner genom åren.

Berga såldes 1943 till svenska staten och på delar av dess marker byggdes senare Örlögsskolorna och hamnen. Slottet blev plats för skolläring och andra högre marina staber.

Lantbruksdelen av Berga, Näringsberg och Fors No 3 blev kvar i Domänverket och i slutet på 1950-talet såldes vissa utgårdar, bl.a. de som tillhörde Fors No 3 och Ragnar Numan köpte den gamla Gästgivargården.

Intill Slottet, på militärt område, finns dock fortfarande Helge Ax:son Johnsons Minneshus kvar. Det beskrivs som "*ett stycke industri- och lantbrukshistoria*" och innehåller dessutom mycket om den något excentriske hovjägmästarens privata liv.

I den färgstarka boken "Liv och Död" berättar Anita & Bo Stjernström om Helge Ax:son Johnsons välvillighet på lokal nivå. Han värnade om församlingens fattiga och testamenterade 100.000 kronor, han donerade pengar till Västerhaninge Folkhögskola och medel till ett kapell på Landsort.

Stjernströms berättar vidare om en märklig historia som utspelade sig våren 1941, samtidigt med det korta mjölkkriget med Ragnar Numan. Hovjägmästaren ämnade donera Näringsberg till Maja Carlqvist och hennes "Sofiaflickor"!

Han var en stor beundrare av den världsberömda gymnastgruppen och dess ledarinna.

Donationen gavs offentlighet i juni under pompa och ståt men formaliteterna hann inte genomföras innan hovjägmästaren avled helt plötsligt den 10 juli och den tilltänkta överlåtelsen kunde inte genomföras.

Läs mera om hovjägmästaren, Berga och Näringsberg i den utmärkta "Liv och Död".

Helge Ax:son Johnson

Berga Slott, byggt 1913 efter ritning av arkitekt Torben Grut.